

Ladislav Soldán

Oleg Sus a ti druzí

(Nad literární kritikou v Hostu do domu 1957-1959)

Když začal Oleg Sus v roce 1957 publikovat v brněnském Hostu do domu, měl zrovna třiatřicet; tedy tolik, jako měl údajně Kristus, když byl ukřižován. Vybavilo se mi to nikoli proto, že chci Susův vstup na pole publicistiky považovat za nějaké nové zjevení. . . Neboť Kristus brzy slavně vstal z mrtvých a vstoupil na nebesa. Spíše se mi ten fakt promítl v souvislosti s názvem a hlavně s posláním jednoho ze Susových prvních článků do čtvrtého ročníku Hosta z roku 1957: Kříž estetiky čili bič diskusí se jmenoval. A měl esejistický podtitul, takový, jakým se později začalo říkat susovské: O stranickosti, moderně, paranoi, bourci morušovém atd.

Sus ovšem ve svých prvních příspěvcích do Hosta ještě tak moc nepozdvihoval bič, aby jím hnal autory ať renomované či začínající až na kritický kříž. To by bylo přehnané tvrdit. Přesto si pověst kritika práskajícího bičem začal získávat už tehdy. A ještě dnes bývá považován za kritika sršícího sarkasmem, posměvačského, vztekle prskajícího - anebo třeba provokujícího. Někdy dokonce zněla Susova kritická mluva tak, jak to napsal v úvodu článku Kříž estetiky o Todoru Pavlovovi, aniž bral tohoto bulharského marxistického estetika pod svou ochranu: „drsně, zbrojně, nesnášenlivě, útočně“. ¹ Ale těch označení a charakteristik existuje ještě víc. Zvláště jimi nešetří ti, kdož se cítí (anebo cítili) Susem poškozeni, dotčeni, jinak řečeno uraženi ve své autorské ješitnosti. Ale také ti, kdo mu neporozuměli.

Susova kritičnost totiž nepodléhala jenom „metamorfózám smíchu a vzteku“ (tak zněl název Susovy knihy o humoru a satíře v české literatuře z roku 1963), nýbrž měla i jiné parametry. K tomu, aby „byl protivník rozdrčen výsměchem a ironií. . . musí dojít až potom, až po poctivé práci, která zkoumá, rozebírá, argumentuje a verifikuje“. ² Tolik O. Sus v připomenuté již stati Kříž estetiky. Ostatně v této stati šlo právě o některé problémy estetiky bezprostředně po roce 1956, po XX. sjezdu KSSS s kritikou Stalinova kultu. Tedy v souvislostech, jež zde snad nemusím rozvádět. Tehdy také došlo k první proměně v genezi Hosta do domu, založeného v Brně jako časopis pobočky Svazu čs. spisovatelů. Pravda, byla prozatím jenom bouří ve sklenici vody, zvláště ve srovnání s tím, jakého významu nabyl časopis v šedesátých letech a k jakým zvratům došlo v tomto deceniu. Ale přece jen o určitý posun šlo. Zvláště pokud se týká kritické práce, do níž nejvíc vzruchu vnesly články, ale také recenze Olega Suse. Způsob Susova myšlení a jeho práci s pojmy, kritikův jazyk, pokusím se představit citátem z Kříže estetiky; ten má nadto sousvislost s tím, co bylo tehdy

1) O. Sus: Kříž estetiky čili bič diskusí. O stranickosti, moderně, paranoi, spontánnosti, bourci morušovém atd., Host do domu 1957, str. 366.

2) Tamtéž, str. 367.

aktuální i jinde: „... V předposledním čísle Května (č. 9, v stati nazvané Estetika v rozpacích) nařká Jan Cigánek nad tím, že estetika dosud nebyla vědou, že všechny dosavadní systémy byly a jsou předvědeckými, načež autor ukládá naší době (a taky komu jinému - dobo, rod!) za povinnost zrodit 'vědeckou estetiku' v lůně marxistické filozofie. Uff!! jaká je to moudrost, dobrá tak pro předčasně zfotovatělé mládí! Kdopak bude rodit tuto estetiku a kdo koho proboha oplodní, když už jsme u terminologie porodních babiček? Podle Cigánka je vysněná 'vědecká' (jinak: obecná) estetika - která mimochodem ještě vůbec neexistuje! - bezpohlavním neutrem, jež prý nebude žádné umělecké směry pomíjet nebo preferovat. Toť dokonalý příklad estetiky ve futrále pod skleněným zvonem. Ještě že se našťestí každá dobrá a poctivá estetika proti této unylé staropanenskosti prohrěšovala, spouštějíc se tu s tím, tu s oním směrem, školou či slohem. U nás hřešil Durdík, hříchy páchal 'předvědecký' Hostinský, velikým provinilcem před tvářmi mnoha ismů byl 'předvědec' Šalda, hřešili 'předvědečtí' strukturalisté. . . a konec konců Marx s Engelsem byli hříšníci přímo pekelnými.“³

Není cílem tohoto příspěvku pojednat podrobněji o zrození kritika Olega Suse; kritika šaldovského typu, což se obecně uznává. Třebaže ukázat paralely mezi slavným „zbrojným“ vstupem F. X. Šaldy do české literární kritiky a žurnalistiky statí *Synthetism v novém umění* (1892) a mezi menšími, leč neméně zbrojnými statěmi Susovými se samo nabízí. A tak chci nejprve upozornit na ty Susovy příspěvky, které patří do oblasti literárněvědné metodologie. Jinými slovy jako by šlo o jakési řeč bych „návodů ke kritice“ anebo o kriticko-teoretické instrumentace. Jimi byla marxistická kritika padesátých let vyzbrojena dost špatně. . . A tak se díky Susovi i v této oblasti začalo něco dít. Spadají sem - zůstaneme-li u ročníku 1957 - také Susovy stati *Realismus a O literárních směrech*. O. Sus v nich interpretoval některé články objevující se tehdy v sovětských časopisech, zvláště ve *Voprosech literatury*. Ale nejenom to: podněty sovětských autorů domýšlel - nikoli jenom aktualizoval; anebo chraňpánbůh „přetransformoval“ na naše poměry. Ale nechť raději znovu hovoří on sám: „Chvályhodné úsilí o *analytický konkretismus* (podtrhl L. S.) se projevuje v poslední době i na poli literární vědy a odvažuje se vkročit i do zóny oněch zkoumaných objektů, jež až dosud nejvíc podléhaly hypnóze slovního fetišismu a o nichž si každý dovoloval hlasitě mluvit ve slovech zhola inflačních, aby tím méně něco jasného a určitého věděl. Pod skalpel nové analýzy se pak dostaly 'pojmy nejotřelejší' a závoveň i nejzákladnější, zaplavující hojně estetiku i teorii literárních dějin. Na prvním místě se pak přirozeně octl pojem 'realismus' a jiné následovaly, tak třeba pojem 'literární směr'. Jako doklady srostité analýzy nebojící se účtovat se zděděnými šibolety lze dnes uvést některé nejnovější práce sovětské poetiky; jsou sice v lecčems vystaveny kritice i diskusi, musí někdy odklízovat spíše rum než stavět domy až po střechu, leč to vůbec nevádí. . .“⁴

Vzpomínám si, že v padesátých letech mne Susovy recenze uhranuly, i když se zdály plné slovní záplavy a dokonce jakýchsi ekvilibristických kousků. Teprve s odstupem času jsem pochopil, že nešlo o kritický exhibicionismus, že zde svoji roli sehrál přetlak myšlenek. Byl korigovaný přísností „konkrétních analýz“, požadovaných Susem na jiných, ale hlavně na sobě, jimž kritik podřizoval svoji práci především a které jsou největším přínosem. A byly to rozборы stylu, jazyka, struktury díla i jeho kontextu, hlavně však analýzy myšlenkových postupů, směřování, filozofických východisek a důsledků, při nichž vždy nemilosrdně tepal všechno odvozené, nepůvodní, posluhující, prohřešující se ani ne tak vůči uměleckým

3) Tamtéž, str. 366.

4) O. Sus: *Realismus*. Nový rozbor starého pojmu, Host do domu 1957, str. 524.

normám, jako proti opravdovosti „mravů a forem“ - pomáhám si Susovými slovy z recenze básnické sbírky Jana Skácela Kolik příležitostí má růže (Host 1957). Byla to přitom prvotina básníka stejně hotového, chcete-li „vzrálého“, jako byl „hotový kritik“ Sus, když na stránkách Hosta a ve sbornících prací brněnské filozofické fakulty, na níž působil jako asistent, vlastně začínal publikovat.

Mohl bych Susovu recenzi ocitovat celou, patří k nejlepšímu a hlavně trvale platnému z toho, co kdy bylo o poezii a básnické osobnosti Jana Skácela napsáno; měla název Mužná poezie. O. Sus v ní kromě jiného zdůraznil ryzí, nemanifestovanou mužnost J. Skácela-člověka spjatého „k nerozeznání s tvůrčí osobností, s jejím étosem a vůbec mravním charakterem“; hlavně však akcentoval pravý dar, kouzlo Skácelovy poezie spočívající „ve schopnosti omezovat se, ohraničovat a odlišovat, osvětlovat staccaty dílčích záběrů věci i člověka“. ⁵

O. Sus touto recenzí, a pochopitelně nikoli jenom jí, prokázal, že jeho tvůrčí aktivita teoretika a estetika je ústrojně spjatá s nevidanou, až vzrušující (a proč ne provokující, v případě recenze Skácelovy sbírky však naopak duši i smysly hladící) schopností kritické reflexe. A dále, i to je důležité: Svými kritickými příspěvky - teď mám na mysli recenze poezie, byť jich prozatím nebylo mnoho - postavil se Sus v Hostu po bok Jiřímu Opelíkovi; ten jako pětadvacetiletý, ještě za svého působení na filozofické fakultě v Olomouci (1955 absolvoval, do 1961 asistent) v Hostu začínal a patřil ke kmenovým kritikům časopisu již od jeho druhého ročníku.

Nemám myslet smysl vypočítávat, jaké bylo složení redakce a redakční rady Hosta z období 1957-1959 a kdo do časopisu přispíval kritikami. Šlo o spektrum autorů převážně brněnských. Třebaže ani tady J. Opelík, od roku 1961 pracovník Ústavu pro českou literaturu ČSAV v Praze, nebyl výjimkou. Do Hosta už v padesátých letech psali rovněž pražští, respektive v Praze zdomácnění kritici jako Vladimír Justl, Zdeněk Heřman i další; a co důležitějšího: příslušníci nejmladší generace. Ostatně nikoli jen pro Hosta šedesátých let bylo příznačné, že byl „otevřený celé národní spisovatelské obci“, jak to charakterizoval Václav Černý. Ten sám do Hosta psal od roku 1964, když v pražských časopisech byly jeho články s prominutím nežádoucí. . . ⁶ Poznamenávám pouze, že šéfredaktorem Hosta byl po všechny tři roky 1957-1959 Bohumír Macák, šéfredaktor od prvního ročníku časopisu (1954), redaktory Oldřich Mikulášek a Jaromír Tomeček. Doba Jana Skácela a dalších přišla až v šedesátých letech. Ale již v padesátých letech byl Host spjat i s působením Jana Trefulky, který zde ostatní kritiky vyprovokoval k diskusi nad Monology Milana Kundery a vůbec nad jeho poezií, první příspěvky tu uveřejnil také Milan Uhde. Oba se později stali redaktory Hosta.

Vraťme se ale k Olegu Susovi. Pro časopis byly přínosem nejen jeho stati a recenze; výrazný byl od počátku rovněž Susův podíl na profilování Hosta, hlavně pokud se týká kvality a zaměření příspěvků a později získávání kritiků, kteří vskutku měli co říci. Podnětné bylo i to, jakým způsobem psal do rubriky Ze zahraničních časopisů, jež se později stala jeho doménou, s jakým espritem a hloubkou argumentace vedl v roce 1957 spolu s Jiřím Cetlem Dialog o Monologích Milana Kundery, a jak ostré byly jeho kritické výpady, ale také obhajoby. Jedna z nich, s názvem Kritika není sofistika (Host 1957), stojí aspoň za zmínku. Sus se v ní prostřednictvím důmyslné a vtipné kritické montáže hájil proti Jiřímu Brabcovi, stojícímu tehdy ještě v zajetí kritiky poplatné ideologii, který v Literárních novinách Suse

5) O. Sus: Mužná poezie, Host do domu 1957, str. 466-467.

6) Srov. L. Soldán: Byl v Hostu doma (V. Černý v brněnském časopise 1964-1970). Rt: Moravský demokratický deník 9. 12. 1992. Týž: Literatura - jev povýšce mravní (V. Černý v Hostu do domu 1964-1970). Týž: Moravský demokratický deník 12. 1. 1993.

obvinil z „krasořečnictví“ a „krasodušství“ v souvislosti se Susovým oceněním hodnot Durychovy Sedmikrásky u příležitosti jejího nového vydání; v době, kdy katoličtí autoři byli stále v nemilosti.⁷ To se už ale dostáváme k problémům, jež tehdy hýbaly také časopisem Květen, o němž se tady mluví především. Oficiálně se začalo Susovo sepětí s Hostem naplňovat až od šestého ročníku v roce 1959; teprve tehdy najdeme jeho jméno na soupisu členů redakční rady. K tomu poznámka: O. Sus ve svém životopise uvádí, že od té doby se stal „externím redaktorem“.⁸

Host do domu vycházel v Brně, byl to tedy časopis regionální, třebaže mu nebyly vlastní regionální zaslepenost a úzkoprstost. Což přiznávají i ti, kteří vědí o existenci teorie určující Brnu v kultuře roli tzv. druhého centra, soupeře Prahy. Tudíž jako soka a na druhé straně třeba zase partnera pražských časopisů, včetně Května. Jisté shody se snahami, které se projevovaly na stránkách Května, by jistě bylo možno v Hostu padesátých let najít. Nešlo ale o snahy něco kopírovat anebo odvozovat. Především se však Host již v průběhu druhé poloviny padesátých let - ale hlavně v následujícím desetiletí - stával časopisem s viditelnou snahou zbavovat literaturu i myšlení o literatuře a kultuře vůbec ideologických nánosů. Projevovalo se to především v oblasti literární kritiky. A to zvláště zásluhou Olega Suse.

Třebaže Sus nebyl s Hostem existenčně spjat, neboť byl v první řadě vysokoškolský pedagog zaměřený hlavně na estetiku, mnozí si existenci Hosta jako vyhraněné a osobité kritické tribuny nedovedli bez něho představit. Ostatně ani Sus ne; natolik se s Hostem sžil, natolik se u něho projevovalo sepětí s časopisem, jehož koncepci, duchovní profil a hlavně kritické směřování spoluvytvářel. A tak všechny Susovy duchovní aktivity, podložené obrovskou pracovitostí, s odpuštěním málem gargantuovským knihožroutstvím, fungovaly v podivuhodně čínorodém a promyšleném propojení. Jinými slovy Sus byl jedním dechem estetik, teoretik a kritik, redaktor a novinář, ale zároveň skvělý učitel. Především v Hostu získal nikoli jen kritické ostruhy.⁹ Na půdě tohoto periodika (jestliže tkvícího na půdě nějakého regionalismu, pak regionalismu kritického - i zde hlavně Susovou zásluhou) vyrostla také osobitost Susova kritického projevu: jazyka, stylu i způsobu myšlení. A co je nejdůležitější: Výraznou vlastní tvář mezi českými časopisy druhé poloviny padesátých a poté šedesátých let měl i Host.

Ve výčtu i v charakteristice podnětů, jež Host v letech 1957-1959 přinášel českému literárnímu dění, bych mohl pokračovat. V lednu 1958 k nim v teoretické oblasti patřil například Susův nový, v rámci marxistické estetiky řekl bych až paličský vhled do problematiky avantgardy. O ni, stejně jako o český strukturalismus, který patřil k základům jeho literárněvědné metodologie, se Sus vždy živě zajímal. Konkrétně šlo o stať Avantgarda ano! Ale jaká? Včetně toho, že zde Sus s patřičnou razancí pojednal o avantgardě levé a jejím klíčovým významu, ale také o avantgardě „pravé“, jejíž existenci, natožpak spojení s realismem marxističtí dogmatikové v kritice vůbec nepřipouštěli. O. Sus zde rovněž uvažoval o avantgardě sociální a umělecké, s důrazem na to, že není radno oddělovat jednu od druhé.

Do třetice dovolte dlouhý citát z textu Olega Suse, opět se závažným návodem, již připomenutou kritickou instrumentací týkající se nejen avantgardy: "... Ten, kdo chce vážně dělat dnešní avantgardní umění, musí se v první řadě zbavit několika iluzí a pověr, i kdyby

7) O. Sus: Kritika není sofistika, Host do domu 1957, str. 237-239. O. Sus - J. Cetl: Dialog o Monolozích, Host do domu 1957, str. 361-364.

8) O. Sus: Životopis (5. listopadu 1963). Podklad pro docentskou habilitaci (strojopis), in: In memoriam (Oleg Sus 1924 - 1982), Brno 1984 (strojopisný sborník, redigoval L. Soldán), srov. str. 7.

9) Srov. L. Soldán: Estetik a kritik, redaktor, novinář (Oleg Sus 1924-1982), Host 1990, str. 73-77.

to byly iluze a pověry z dobré vůle. A za druhé musí i jako umělec hodně *vědět a znát*; znát poctivě a hlavně střízlivě a nedělat si patent ze svého umělectví. A ten, kdo zná, musí také vědět, co chce dělat. Chce-li něco dělat, musí zároveň vědět, odkud jde a kam směřuje. A nedozví se to nikdy, nebude-li umět rozlišovat. Bez rozlišování nepozná žádný avantgardista in spe, o jaký rodokmen se má vůbec opřít, splete si své předky a octne se ve společnosti, s níž si nebude vědět rady. Neboť není naprosto jedno, zda si v Československu roku 1958 vyberu jako vzor Lautréamonta nebo Majakovského, Kafku nebo Biebla, Musila nebo Thomase Manna, Joyce nebo Babela, Benna nebo Nezvala, Ionesca nebo Brechta. . . Jsou různá dědictví a mezi nimi musíme svým způsobem volit, a ne vše vrhnout do jednoho hrnce a navařit nezáživný guláš bez chuti a zápachu. Synkretismus je mor snobů a zbavuje člověka rozhodnosti. „¹⁰ Je příznačné, že Oleg Sus zakončil stať o avantgardě, o stálém významu a aktuálnosti jejího myšlenkového odkazu výzvou: „Stará levá avantgarda ve své většině co cítila, to myslila, co myslila, z toho tvořila. Podvojnost, ano i potrojnost svědomí intimního a obecného se objevila později. Proč, to je otázka jiná. Pravdou však zůstává, že o scelení rozloučeného nutno usilovat: *Piš, jak myslíš a cítíš!*“¹¹ To bylo krédo Olega Suse po celou dobu jeho působení v Hostu do domu, až do 8. čísla ročníku 1970, kdy byl časopis v důsledku tzv. normalizace zastaven. Tomuto vyznání se neprohřešil až do své smrti v listopadu 1982. A takto učil myslet a psát jiné!

10) O. Sus: Avantgarda ano! Ale jaká?, Host do domu 1958, str. 27.

11) Tamtéž, str. 29.